

Душан Лончар
РЕВОЛУЦИЈА IN VIVO

Уредник
Зоран Колунџија

Душан Лончар

РЕВОЛУЦИЈА IN VIVO



ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Садржај

ПИСАТИ ИЛИ НЕ ПИСАТИ?	7
СТУДЕНТСКА 1968. У СВЕТУ И КОД НАС	13
РЕВОЛУЦИЈА IN VIVO (I)	71
СРПСКИ ЈУГО-КОНСТРУКТ (II)	81
СРПСКИ ЈУГО-КОНСТРУКТ (III)	92
СРПСКИ ЈУГО-КОНСТРУКТ (IV)	100
ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈА У БРИЊСКОМ И ГОРЊЕМ КРАЈУ У ЛИЦИ (I)	110
ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈА У БРИЊСКОМ И ГОРЊЕМ КРАЈУ У ЛИЦИ (II)	117
ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈА У БРИЊСКОМ И ГОРЊЕМ КРАЈУ У ЛИЦИ (III)	125
ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈА У БРИЊСКОМ И ГОРЊЕМ КРАЈУ У ЛИЦИ (IV)	133
ROCK 'N' ROLL – ВИШЕ ОД МУЗИКЕ.....	145
ЗАШТО – „СЕР-БИЈА друга-чија?“	164
СЕР-БИЈА ЈЕ У ПИТАЊУ	172
ДВА РОЂЕЊА И ДВА КРШТЕЊА	178
Фасцинантна књига (<i>Др Јулијан Тамаш</i>)	203
Рецензија рукописа „Револуција in vivo“ Д. Лончара (<i>Миливој Бешилин</i>)....	207
Белешка о аутору.....	211

ПИСАТИ ИЛИ НЕ ПИСАТИ?

Када човек зађе у зрелије и одговорније године, стекавши разноликоост животног искуства, а доста тога је, нарочито од краја осамдесетих година 20. века, стицајем објективних околности прећутао, а није имао услова да се врати у село и природи, обично се окрене сећањима, преиспитивањима, причи и писању. Намера за писањем се постепено формирала, паралелно с процесом истраживања и проучавања историјских процеса и догађања у вези са Србијом и српским народом – коме објективно и историјски припадам – у „туђем” Ћосићевском 20. веку.

Припремајући се за наведену тему, а заправо покушај образложења – **зашто** писати, прочитао сам из личне архиве напис књижевника *Мирка Ковача* у форми разговора са *Милошем Црњанским*, нашим великим писцем. Разговор је вођен крајем 1966. године, након његовог повратка у земљу, у његов Београд, 1965. из емиграције у Лондону. На питање шта мисли о томе што се шушкало, да је Александру Ранковићу (дуго времена првој личности Срба до Тита), када је већ политички одстрањен, приписано у грехове и то што је њега (Црњанског) вратио из емиграције у домовину, Црњански је између осталог рекао: „...Ја сам изван политике. Не видим зашто би био грех довести једног старца да умре у својој земљи”. На Ковачеву опаску да још није време за умирање, Црњански је истакао и следеће: „...ја више немам никаквог ентузијазма, никаквих амбиција...” То је Милош Црњански рекао у време када је имао 73 године живота. Међутим, Милош је веома рано започео с писањем, тако да је до назначених година заиста имао времена да много тога и напише и каже. Што је за српску културу, као и на радост многих, и учинио. С тим у вези може се поставити питање, шта то Лончар хоће са својим писанијем? Пошто у континуитету имам 20-ак година књижевног стажа и живота, с обзиром на комплексност, величину и изазове друштвене и политичке проблематике, преда мном су још велики задаци и очекивања, али и не мањи обим већ започетих тема и текстова, које треба посвршавати?

Након свих друштвених промена, турбуленција и превирања – геополитичких, социјално-економских, политичко-идеолошких, културолошко-вредносних – како на националном и регионалном, тако и на глобалном нивоу, верујем да је само у последњих 30-ак година било теже ћутати,

ништа не рећи и не написати, него реаговати. Јер, пред свима нама, у већој или мањој мери, отворило се читаво поље изазова, проблема, тема, дилема, немира, непознаница, мистификација, заблуда, промене критеријума, као и идентитетских питања на свим нивоима. Без обзира на тежину времена које смо сви делили, и данас делимо, такво време је истовремено пружило и разноврсне могућности и прилику за креације свих фела. Под условима да су оне могле бити друштвено препознате и одговарајуће вредноване, као и да се, свакако, у духу времена, које се упорно одгурује од нас, повећа ниво креативних захтева, који би превазилазио устајале књижевно-културне обрасце и клишее, у којима се могу још увек препознати рецидиви синдрома самоуправне свести оличене у самодовољности и самоважности, као и у већ уобичајено познатој својеврсној провинцијалности.

Напомињем да сам се у протеклом периоду, као аутор на питање, шта нам се то десило, односно, шта нас је то задесило, определио претежно за *синтептички* начин изражавања (одговарања) у облику сатире, односно афоризма и изреке, као најкраћих форми, а у мањој мери и поезије. За потребе јавних промоција нове књиге сатире или песама, пратећих промотивних активности и обраћања, било је текстова у писаном облику, прожетих аналитичким секвенцама и тезама. Међутим, озбиљно бављење афористичком сатиром *наше стварности*, пре свега актуелне и новије, али и историјске, подразумевало је сериозно аналитичко „чепркање” по тзв. књижевном материјалу, с ове јавне и званичне, али и с оне друге, из сенке потамњене или и чак новооткривене стране и истине. Без сериозне аналитике, нема сатире нити поезије. Уосталом, најкраћа књижевна форма и нема довољно простора за образлагање, тако да су се у овој, рекао бих трећој фази књижевног рада, аналитички текстови, заправо, сами наметнули као још једна могућа опција. У нетранспарентним и затвореним друштвима, поготово у ауторитарним и полутоталитарним, у које наша земља свакако спада, у јавном политичком, историографском, политолошко-социолошком и другом друштвено-научном дискурсу, једна од главних карактеристика је апсолутна недодирљивост одређених доминантних ауторитета из нововековне и историје друге половине 20. века, односно недовођење у питање судбоносних негативних учинака њихових писаних дела, политичких одлука и политика по стратешке националне и државне интересе. А да је у овој држави, истовремено, њиховим именима обележено на стотине и стотине главних тргова, улица, установа, школа и сл. Заправо, у ситуацији опште и свеопште заглашености речима, вестима и информацијама, када ми је понестало стрпљења и потребе говорити и објашњавати у разговору с људима, значајно је била појачана лична запитаност и заинтересованост, у намери дубљег и истинитијег понирања и спознавања човека, друштва и човековог света.

Основно осећање, чак сентимент, који се дуже времена таложио, била је *пре њоштреба нејо намера, да и ја имам нешто да кажем*. Односно, да истражујем, анализирам и напишем, наспрам свега онога што сам до тада доживео, видео, чуо, сазнао, прочитао и научио. А поготово наспрам наше и моје лакомислене фасцинације ореолима и ауторитетима других, односно посебно оним што су они написали, а посебно урадили у последњих стотинак и више година историје српског народа и Србије. Као социологу по базичном образовању и резону, са широким распоном радног искуства (праћење законског рада и активности цркве и верских заједница и верских листова; кадровско-административни послови; маркетиншки послови; односи са медијима; продајно-извозни послови), најближа намери за писањем била је социолошко-политолошка студија на тему – *Срдија и Срди у транзицији*. Треба напоменути да је овај временски интервал увелико оптерећивала ауторова крајишко-личка прошлост и култура сећања, које су биле скрајнуте и потиснуте актуелношћу протеклих југо-ратова 90-их и немогућношћу посета месту порекла породице у Лици.

Као што каже В. Г. Зебалд, велики књижевник: „Иза свих нас који живимо налазе се мртви. Заправо, они коегзистирају са нама, само што их ми не видимо. Одучили смо се од способности да их видимо.” Када је већ бивало јасније да велики део данашњих истина има и своју другу страну и своје учешће у прошлости, да се она не предаје, чак је у многоме почела да додирује, да се преплиће, као и да чак хоће да управља стварношћу, закључак је био да се прошлосту треба далеко озбиљније бавити. Да је треба преиспитивати и сумњичити, да је треба учити од преживелих њених учесника и сведока, из сачуваних докумената и фотографија, посећујући и обилазећи бивша кућишта и селишта, места страдања, гробља и друге материјалне остатке и трагове прошлих живота и смрти; а мање из блиставо сјајних корица историјских књига, а још мање из историјских удбеника. На тај начин, и уз помоћ и употребу електронских информационих помагала, са широким спектром опција и фокуса на проблематику, прошлост је често почињала да израћа у другачијем светлу, да се приказује ближом или даљом, у екстремним случајевима чак скоро идентичном у лошијем издању. Томас Стерн Елиот, енглески писац, сматрао је да песник мора развити, односно стећи свест о прошлости и развијати је константно. „Прошлост је оно што ми знамо о њој”, децидан је Елиот.

Поред креативне потребе за писањем и социолошко-политолошке мотивисаности, појачаних друштвено-грађанском сензибилношћу и одговорношћу, као и намером за *разумевањем узрока и последица* света друштвених појава и процеса, иако већ у годинама, а партијско-политички „очуван”, како од пре, тако и после преломних 90-их, **било је време за „пропевати”**

и коначно узети реч. Јер, заправо, у периоду нашег одрастања, а поготово у периоду сазревања, посллагало се толико тога, чак и на дневном нивоу, историјског набоја и наноса, да смо њима затрпани до главе, а ти наноси су натопљени катастрофама, несрећама, сваковрсним губицима, родословним затирањима и сличним невољама библијских размера. Све се то дешавало у веома кратком историјском интервалу, кога карактеришу врло специфични друштвени процеси и промене кратког и убрзаног трајања, насупрот оним претходним уобичајено дугог трајања. Сваком радозналост а поготово политички еманципованом духу, духу отворених очију и независне критичке дистанце, јако тешко би било да одоли оваквом изазову, немирима и инспирацији, како би Крлежа рекао – грандиозних размера. А да мисаоно, уз помоћ аналитичких алатки не зарони у згуснуте слојеве наших лутања, недаћа и несрећа, односно непријатних истина 20. века. Да, непријатних истина, како видимо, и на глобалном нивоу. Које су се „одвезале”, да би почеле да уништавају и руше невине и беспомоћне историјске споменике по свету, али и код нас и тиме доводе у питање и сам колонијално-освајачки начин отпочињања прогреса и иницирање цивилизацијских процеса, што је верујем, непобитно, у освојеним земљама. С друге стране, да би те новодобне истине увелико довеле у питање и саме законе и ток *историјског развоја и процеса човечанства*, сам појам и суштину *процеса и његових носећих субјеката*; такође, место, улогу и судбину човека са становишта све већег *ошлућујења у контексту сујеремације технолошког развоја*.

Светски признати књижевник, Винфрид Георј Зебалд (1944–2001), коме је Нобелова награда измакла због преране смрти, о писању „из главе”, у једном интервјуу Бену Хачинсону, изјавио је следеће: „Велики део пискарања данас пати од тога да се са писањем започиње без реалне основе, да аутори седе у својим собама испред празног листа папира и желе да пишу само из главе. За то је потребан материјал, као столару дрво да би од њега направио сандук.” Материјал у нашем случају, нажалост, пребогат је у највећем делу тешким, осетљивим и крупним темама и питањима, који могу бити веома креативно стимулативни, и за науку, и за филозофију, и за уметност. А заправо ради се о врло конкретном друштвено-историјском контексту, чији смо, у већој или мањој мери, савременици, учесници, па и сведоци.

Презентујући друштвено-историјски контекст, намера је била да се да што шири, али и веома сложен и често противуречан и контрастиран оквир препознатљивих и актуалних процеса, појава и феномена наше садашњости, али и дохватљиве и рецидивирајуће прошлости. У оваквом тематском оквиру, поезија, афоризам и историографија, као ауторове основне вокације, обезбедиле су своје историографско и литерарно-књижевно место, као и радост истраживања и креације.

У овој трећој фази мог књижевног рада, која траја ево већ последњих 4–5 година, као да је на ред стигло *време образлајања* онога што сам, и о чему сам у протеклих десетак година писао нестрпљивом кратком реченицом – песме и афо(к)ризми. Надам се да је тиме садржајно учињен снажнији и одлучнији рефлексивни искорак.

ОБРАЋАЊЕ

аутора Душана Р. Лончара на ПРОМОЦИЈИ књиге песама,
СВА ОД ЗЕМЉЕ ПЕСМА, која је одржана 24. септембра 2020. године
у 19,00 часова у дворишту ИК Прометеј у Новом Саду,
ул. Светозара Милетића 16

СТУДЕНТСКА 1968. У СВЕТУ И КОД НАС

1. ДРУШТВЕНО-ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ И ТЕОРИЈСКА ОСНОВА

Глобалну политичку сцену 1960-их године карактерише заоштравање блоковске поделе света, хладни рат, трка у наоружању, Кубанска криза као критичан моменат који је могао довести до нуклеарног уништења света, Берлински зид и распламсавање рата у Вијетнаму. Америчка војна интервенција у Вијетнаму је убрзала разлаз између младе генерације и етаблиране Америке. Млади су се у САД све више противили сваком идејном извору насиља и милитантних идеологија. Мало ко је више видео решење унутар институционалних оквира, па се повећао број младих који су били одлучни да раскину са светом конвенција. Били су спремни изградити свет у коме би заживеле вредности које су до тада биле само празне речи. У цивилизацији у којој се човек своди на све уже идентитете, прогрес у међуљудским односима је доспео под знак питања. Поготово је постао упитан и сам смицао и прогрес савремене научно-техничке цивилизације, у којој многи виде тежњу за њеним самоуништењем, као и огроман еколошки страх, куда нас све то води и куда нас може одвести. Овај аспект цивилизације као процеса је по себи противречан: колико колективно ослобађа, толико индивидуално може и да поробљава. „Дуго времена смо живели са идејом и заблудом да је прогрес непрекинути историјски закон. А поготово са уверењем, све до маја 1968. године као прекретнице, да ће развијено индустријско друштво решити већину људских и друштвених проблема.”¹

У ситуацији, када у блоковски подељеном свету, с једне стране – револуција и социјализам више нису били гаранција боље будућности, а с оне друге – рутина и навика конформизма уз обиља западног потрошачког друштва, стварали су услове за гушење слободе и за бежање од ње, на светској сцени у понуду су се појавила два музичка правца рок музике и филозофије преточених у спонтане покрете. Први је британски, бунтовнички, са критиком владе, социјалних неравнина и провалија, као и искакања у светској

¹ Edgar Morin, *Kako iziћи iz XX stoljeća*, Zagreb, Globus, 1983. godine

политици, а други је амерички, више окренут љубавној, емотивној сфери међуљудских односа, религијским мотивима, као и проницљивим критичким фромовским виђењима савремене цивилизације. „Рок музика од својих је зачетака преиначила свеколики доживљај света око нас. Rock ‘n’ roll ум потиरे грађански раз-ум. Породица (грађанска), држава, ауторитети, тоталитети... црква и нација, сви се они доводе у питање самом темељном поставком рока.”² Уз све његове мене, успоне и падове, рокенрол је остао оно што је упорно узнемиравало малограђански мир.

Са рокенролом у САД, Енглеској и Европи, појављује се низ изванредних музичких композиција, које и данас представљају светску музичку баштину, као што су *Yesterday*, *Satisfaction*, *Brown Sugar* и др. Истовремено, на светској сцени јављају се и тзв. пропратне нуспојаве. Међу њима су битлманија, имиџ „лоших момака”, живот у комунама са практиковањем спонтаних љубавних веза, психоделични рок, хипи покрет и сл. који су почели показивати и негативне стране употребом лаких дрога, ЛСД и сл.

Преовлађујућа теоријска основа студентских протеста у Западној Европи и Америци било је филозофско дело (и деловање) немачког филозофа, јеврејског порекла, из Сан Диега, Калифорније, Херберта Маркузеа (1898–1979). Он је био нарочито популаран код западноберлинских студената, којима је такође држао предавања. Они су сматрали да његова филозофска мисао није била само метафизичка, већ и политичка и социолошка, врло блиска савременом човеку, његовом положају и његовим проблемима у савременом индустријско-технократском друштву. У то време била је позната његова књига *Једнодимензионални човек* (1964), студија о идеологији развијеног индустријског друштва. Основне њене тезе су:

1. Цивилизација напредног индустријског друштва представља „угодну, разумну демократску незрелост.”

2. Насупрот оваквом друштву, постоје друштва мање цивилизованих нација, па и читавих раса, које развијени експлоатишу.

3. Традиционалну поделу на буржоазију као владајућу и радничку класу као експлоатисану, које имају све мању историјску улогу, све више потискује подела на људске групе и нације, које експлоатишу и које су експлоатисане.

По његовом мишљењу, „савремено индустријско друштво на Западу, мада производ једне рационалности, постаје све више ирационално. Оно бива све више препуштено сили, истина, аутономној али несумњивој, а грађанство и друштво је не осећају као бруталну (силу). Управо та околност

² Marijan Krivak, filozof kulture, u eseju *Šarlo je nežan...* u zborniku *NOVI VAL I FILOZOFIJA*, urednici Bruno Ćurko i Ivana Gregurić, na portalu RAVNO DO DNA – Magazinu pop kulture, 3. IX 2014. predstavio Janko Heidl, (Zagreb, Jesenski&Turk DOO, Zagreb 2012), videti u: <https://ravnododna.com>novi...>

указује да савремено техничко друштво на Западу представља *једне светске ноћи* (Хајдегеровски термин...). Маркузе је квалификује као 'нетерористички терор' којег чине: реклама, штампа, радио-телевизија и манипулисање либидом. Сва ова средства поступају с човеком као са обичним стварима, а егзистирати као ствар није ништа друго него *ројство*. Само људи на Западу тога нису свесни. Такав систем је отупио класну свест пролетера. Радник и његов шеф задовољавају се истим ТВ програмом. Такво друштво је у основи немоћно. Близу је границе када ће његови принципи за егзистенцију, рад и конкуренцију постати сасвим бесмислени; а нема, нити ће имати средстава, да се ослободи тога. У томе је његова драма. Решење ће доћи споља од 'обојених'. Западноберлински студенти у вези с тим... коригују свога омиљеног професора у том смислу, да ће напредна интелигенција, посебно студенти, мобилисати снаге које ће извући из ћорсокака модерно индустријско друштво."³ Бавећи се „друштвом материјалног изобиља” Запада, Херберт Маркузе, немачки политички филозоф и социолог, један је од оснивача Франкфуртске школе. Као избеглица из нацистичке Немачке, живео је у САД, био је професор на Харварду. Развио је облик неомарксизма, који се заснивао углавном на Хегелу и Фројду. Био је 60-их година духовни отац западноберлинских студената, водећи мислилац нове левице и гуру студентског покрета. Он је још тада у великој мери антиципирао правац у коме ће се друштво Запада, као и сва друштва заснована на материјално-техничком просперитету и комфорној инерцији, даље развијати. Међу главне факторе студентске побуне, Маркузе је навео *друштво изобиља*, односно одбојност младих генерација према богатству као средству манипулације, које притиска свест појединца. „Незадовољство студената... је усмерено против његових наводних благостања, а не његових невоља. То је био феномен својствен само друштву изобиља.” Оваквом друштву је инхерентан психолошки притисак константне потрошачке грознице. Он је развијено индустријско друштво описао као „свеобухватан систем репресије, који је угушио расправу и апсорбовао опозицију и њено мишљење.” Одатле је рођена идеја о борби „насиљем против насиља”, која ће у мају '68. мобилисати западни студентски покрет и извести их на булеваре и барикаде. Због тога, „буржоаска држава и све њене институције морају бити предметом сталних напада и преиспитивања.” У француском покрету, тај облик борбе се називао „идејом сталног оспоравања”, а у 3. Немачкој „идејом организованог одрицања послушности.”

Као изузетно ангажовани филозоф и писац, Жан Пол Сартр је још 1968. године поводом приказивања његовог драмског текста *Прљаве руке* у

³ Архива аутора: Објављено у недељнику *НИН*, 2. VII 1967, стр. 17, пренето из западнонемачких листова *Spiegel* и *Zeit*.

Југословенско драмском позоришту у Београду изрекао следеће о дужности интелектуалца: „...У лоше скројеном свету, утемељеном на лажи, апсолутна невиност и чистота су немогуће и морају се, нажалост, од времена до времена, упрљати руке да би се постигли они виши, коначни, чисти циљеви... Они који се боре, а желе да сачувају чисте руке, не служе људима него принципи-ма, они неће изменити свет, него ће га дићи у ваздух.”⁴ Средином 60-их година 20. века, амерички социолог и радикални активиста, Алви Ворд Голднер (1920–1980), упутио је свету упозоравајућу поруку: „Ако ми одгајамо генерације хладних техничара, без икаква осећања за моралну одговорност, за хуманистичке вредности, ми бисмо лако могли имати генерације спремне да служе у будућем Аушвицу.”⁵ Европа и свет су 1945. године из Другог светског рата, у борби против фашизма и нацизма, као и против њиховог империјалног похода и гажења слободе и демократије, изашли као победници. И успостављен је нови блоковски поредак у свету, с једне стране слободни западни, а с друге догматски совјетски, назови социјалистички, у основи идеолошки империјални блок. Из овог блока Југославија је 1948, у име слободе, демократије, отворених граница и вишег материјалног стандарда грађана, иступила и рекла му епохално Не. Упркос одрицању од стаљинизма, у Југославији је на снази остао хибридни социјалистички поредак, све до краја 50-их година, у значајној мери догматизован, али и за спољну употребу – самоуправно „демократизован”. О могућим последицама тржишне економије, проф. Вељко Кораћ, филозоф, већ крајем 1966. је критички констатовао: „Да би се створио неки привид да универзитет у Југославији, као систем академског високог и научног образовања, ипак није без хуманистичке основе, састављен је специфичан идејни резерват за хуманистичку теорију у облику Основа науке о друштву, упрошћавањем марксизма заснованог на дијалектичком материјализму. Без методичке и систематске критике друштвених збивања, притисак робно-новчане економије погодовао је развоју разних облика *утилитаријазма*, вулгарног прагматизма и квазинаучног позитивизма, потискујући непомирљиву и непослушну дијалектичку критичку мисао.”⁶

Почетком 60-их година почела су у Југославији преиспитивања Марксове филозофије. Учињени су покушаји да се у њој препознају *кријички* и *хуманисички* елементи, а с друге стране, да се уклони оно што је каснијим интерпретацијама, одузимањима и додавањима измењено као прагматична надоградња владајућих државних идеологија, упрошћавањем марксизма познатог под називом *дијалектички материјализам*. С обзиром на то да је

⁴ Из Дневника аутора: Жан Пол Сартр, цитат, недељник *НИН*, 1968. године

⁵ Из Дневника аутора: Алвин Ворд Голднер, цитат, недељник *НИН*, 1967. године

⁶ Из Дневника аутора: Др Вељко Кораћ, цитат, недељник *НИН*, 1966/67. новогодишњи број

формулатор доктрине дијалектичког материјализма био Ј. В. Стаљин, а да је Југословенска комунистичка партија, за разлику од свих осталих земаља Источног блока, 1948. године, негативно одговорила на стаљинистичку критику Информационог бироа, у Југославији је прихваћен нови приступ марксизму, односно тзв. *раном Марксу*. Он је подразумевао једно „од критичких становишта, које је у основи инспирисано Марксовом дијалектичком методом критике политичке економије, идеологије и државе као битних ограничења човекове слободе и доприносом пројектима револуционарног преображаја капитализма. Поменуто становиште је тада заступао широк круг интелектуалаца у Југославији, и не само интелектуалаца, у првом реду у филозофији и социологији, окупљених углавном око часописа *PRAXIS* (1964–1974) и *Filosofija* (нова серија, 1967–1974), делотворних у научним и образовним установама, националним и интернационалним, каква је Корчуланска летња школа (1963–1974).

Као преломни тренутак за обликовање овог становишта обично се узима Бледско саветовање југословенских филозофа и социолога (1960), на којем је дошло до темељне критике и одбацивања стаљинског канона револуције и социјализма (‘истмата’ и ‘дијамата’). У тој духовној оријентацији обновљена је категорија слободе, дуго запостављена у теорији и науци, а као ‘нови кључ’ за разумевање Маркса узета је његова (и Енгелсова) идеја да је ‘слободан развој сваког појединца услов слободе за све.’⁷

Као поводи за развој новог становишта и приступа марксизму, коришћени су „јубилеји поводом Марксовог рођења и стваралаштва, одржавани су скупови ‘Маркс и савременост,’ а развила се и плодна критика са становишта хуманистичког, критичког марксизма. Међу људима који су за то врло заслужни прво бих поменуо Гају Петровића и Рудија Супека. Имали су много талента и умешности да приђу критичком преиспитивању Маркса. У загребачкој групи били су и Данко Ђрлић, Милан Кангрџа, Бранко Бошњак, Иван Кувачић, полако се укључивао и Предраг Вранички. Мада су га политичке структуре прихватале као писца *Историје марксизма*, био је солидаран са овом групом која је радикалније наступала. У Београду су били: Љуба Тадић, Михаило Марковић, Вељко Кораћ, затим група у то време млађих филозофа: Загорка Голубовић, Миладин Животић, Света Стојановић, ту сам био ја, онда су дошли још млађи: Триво Инђић и Небојша Попов, затим социолози: Војин Милић и Михајло Ђурић. Тако се створила једна интелектуална заједница, којој су, некад ближе, некад даље, из Словеније прилазили: Пирјавец, Вељко Рус, Тарас Кермаунер. Наравно, власти су брзо препознале субверзивност наших идеја кад смо прешли на конкретну анализу њихове

⁷ Arhiva autora: Nebojša Popov, *CONTRA FATUM*, Slučaj grupe profesora Filozofskog fakulteta 1968–1988, (Beograd: Mladost, 1989), str. 9–10

владавине... Убрзо је дошло до судара са званичним идеолозима, рецимо, уследила је полемика између Гаје Петровића и Вељка Влаховића на симпозијуму у Новом Саду..."⁸ „Критику свега постојећег” власт није видела као захтев и могућност Марксовог схватања слободе мишљења, већ као „деликт мишљења” (и „вербални деликт”) и неуклапање у праксу и норму о „морално-политичкој подобности.” Власт није разумела став одрицања – „Ја нисам марксиста”, када је сам Маркс у своје време ово изјавио као реакцију и критику на текстове других „марксиста” као одступање од његове доктрине.

У предпротестно студентско време у свету, а нарочито у време демонстрација у Европи, Америци и другде у свету, није постојала таква личност, са којом су се млади више идентификовали, као што је то био Че Гевара. Ернесто Че Гевара је рођен 14. јуна 1928. године у Росариу, Аргентина, а као вођа гериле убијен је 9. октобра 1967. године у планинском сеоцету Ла Игери у Боливији. Под вођством Фидела Кастра био је једна од кључних личности у свргавању диктатуре Фулхенсиа Батисте у оружаном делу Кубанске револуције (1953–1959). Био је лекар, марксистички револуционар, герилски вођа, увек на страни понижених који пате. Од почетка 1955. ради као лекар у болници у Мексику, где у јуну упознаје Раула Кастра, који га повезује са братом, односно вођом Фиделом Кастром. Током прве ноћи разговора и познанства са Фиделом, Ернесто се уверио да је кубанска револуционарна борба то што је тражио, због чега је и потписао приступницу за *Покрећ* 26. јул. Тада је добио чувени надимак Че, а касније, због заслуге, и могућност да поред имена упише и чин *ел командантје*. Након више од две године завршних борби, у јануару 1959. године, победничка војска Фидела и Чеа је тријумфално ушла у главни град Хавану. После победе 1959, постао је путујући амбасадор нове Кубе у свету, посетивши и Југославију. Не задовољивши се рутином обављања државних послова, поново се окренуо активистичкој промоцији револуције, односно личном ангажовању путем герилског начина борбе за ослобођење других народа. Најпре у Конгу у Африци, а затим у Боливији, где је у митском месту Ла Игера 1967. заробљен, и већ следећег дана стрељан. Че Гевара и сада представља један од стубних симбола побуне и икону борца за слободу, а многи га сматрају највећим револуционаром. У народу Ј. Америке стекао је статус свеца, јер је ризиковао свој живот за две земље које нису биле његове, а живот је изгубио у трећој, која такође није била његова. Залагао се за новог човека, вођеног моралним, а не материјалним принципима. Остао је симбол за младе побуњенике широм света, као и глобална метафора у популарној култури.

⁸ Архива аутора: *Republika*, „Spontani pokret protiv laži i batina” II, str. 25, исповест Драголјуба Мићуновића из аутобиографског дела „Живот у невремену”, уредио Љубиша Ставрић

Зачетак доминантне елите у Србији – пад Ранковића и дисиденство Добрице Ћосића.

У сред лета, и годишњих одмора 1966. године, када је пажња народа скренута са политичких догађања, па још подаље од Београда, и нарочито од његове чаршије, на Брионима на Јадранском мору догодио се Брионски пленум. „Скинут” је Лека, „пао” је. Уџбенички пример комунисте радничко-занатског порекла, а у партијско-државној номенклатури нове Југославије – други до првог, и то онај главни који „чува леђа” првом, заправо вођи и „сину свих народа и народности”, али и леђа њихове заједничке нове државне творевине, још од ратних и устаничких дана НОБ-е и револуције 1941–1945. Па, још наш Србин, по коме се и једно београдско насеље на Душановцу зове Лекино брдо. Овако и на најкраћи начин, у то време, наш човек из Србије знао би да опише Александра Ранковића-Леку; од почетка Другог светског рата, већ четврт века из тандема и главног двојца барке српско-хрватске кичме социјалистичке Југославије.

Повод за одржавање Брионског пленума и смене Александра Ранковића била је „афера прислушкивања”, када је председник СФРЈ Ј. Б. Тито у својој резиденцији у Ужичкој улици бр.15 у Београду у радном кабинету и спаваћој соби пронашао апарате за прислушкивање. Он је о овоме одмах обавестио политички и војни врх, а за прислушкивање је оптужио Управу државне безбедности (УДБ-у) и првог и неприкосновеног безбедњака из ратних услова, Александра Ранковића⁹. Након испитивања навода оптужбе, Комисија Извршног комитета ЦК СКЈ је саопштила да је прислушкивање било. На седници Извршног комитета ЦК СКЈ одржаној 16. јуна 1966, на предлог Тита,

⁹ Александар Ранковић (Дражевац код Обреновца 1909–1983. Дубровник), занатски радник, познат под надимком Лека, члан КПЈ од 1928, после Шестојануарске диктатуре 1929. ухапшен и одробијао 6 година; 1935. оженио Анђу Јовановић из Избишта код Вршца, текстилну радницу, чланицу СКОЈ-а (која као заменик комесара II пролетерске бригаде гине 1942. у борби са четницима код Гацка, проглашена за народног хероја 1953), након доласка Тита 1937. у земљу и на чело КПЈ постаје секретар ПК КПЈ за Србију, од 1938. је члан ЦК КПЈ, од јануара 1940. је илегалца у Београду с надимком Марко, а од X 1940. на V земаљској конференцији је изабран за члана Политбироа ЦК КПЈ; у јулу 1941. Гестапо га хапси и мучи, због чега доспева у болницу, одакле га крајем јула београдски илегалци ослобађају; с Главним штабом и ЦК КПЈ прешао на ослобођену територију З. Србије у Ужице, а крајем новембра, након I непријатељске офанзиве и пропасти устанка, с врховним руководством повлачи се у Санџак и И. Босну; у току рата је један од најближих сарадника Ј. Б. Тита, маја 1944. Тито му поверава формирање Одељења за заштиту народа – ОЗН-е, која је представљала партизанску обавештајну службу, од које се после рата формирала Служба државне безбедности – СДБ; народни херој, јунак социјалистичког рада, први министар унутрашњих послова Југославије 1946–1953, потпредседник СФРЈ до 1966. А. Ранковић је после „Брионског пленума“ пензионисан и искључен из СКЈ, живео је у Београду и Дубровнику, повученим животом без јавних и политичких наступа. На сахрани у Београду у Алеји народних хероја 1983, многи извори наводе да је било присутно више од 100.000 грађана.

заказана је Четврта пленарна седница ЦК СК Југославије за 1. јули 1966, са задатком да испита „случај Ранковић” и „аферу прислушкивања.”

Ако је ико могао бити захвалан А. Ранковићу за нагли политички успон, али и за успешну књижевну каријеру (са незавршеном средњом пољопривредном школом, због рата?), онда је то Добрица Ћосић, већ до 1965. са четири романа и две НИН-ове књижевне награде. Захваљујући таленту, упорном раду, самообразовању, снажљивости и процени Партије и УДБ-е, израста у популарног и награђиваног књижевника, као и незаобилазног српског културно-партијског посленика. Којем је то младом човеку, нарочито после Другог светског рата, пошло за руком да има привилегију да приликом писања првог романа *Далеко је сунце*, као редактори у коначном обликовању учествује једанаест већ познатих и проверених књижевних имена, међу којима су Оскар Давичо и Исидора Секулић. Исидора је приликом једне посете, пријатељу Радовану Зоговићу изнела критички суд о Ћосићевом роману у рукопису: „И носећи према столу рукопис који је држала уз груди рекла је – ја сам била једанаести редактор тога рукописа. А ипак сам се намучила – робијашки посао... Ја сам много шта изменила, скратила, дотерала. И дала сам мишљење да се може штампати – код нас се и онако свашта штампа.”¹⁰ Међутим, после појаве романа 1951. године, Ћосић напушта занимање у Партији, постаје писац, и на велика врата улази у политику! Захваљујући овој вези, све до 1966. и „пада” Ранковића, писао је славопојке и верно служио Ј. Б. Титу, тој „Балканској светиљки” у функцији информера, као својеврсни „барометар” за „опипавање” политичког стања у Србији, расположења Срба и за друге прагматске сврхе. Међутим, уклањањем Александра Ранковића, прекидају се његови односи са Ј. Б. Титом, али не и са руководством Партије у Србији, које се „бори за њега” и не пристаје да га изгуби. Јер, он је већ изнад институција. Шта је и како је започео мисију „кобног оца нације”, потпомогнут завидношћу духа паланке, о томе уверљиво сведочи Мирко Ковач, југословенски писац: „Добрица Ћосић није крочио метафизичком стазом, да би преко Бога... дошао до свога божанства, него је одмах нашао овоземне богове, био им одан, био и с њима интиман, а након вероломства, он их је каљао са жаром с којим их је прије љубио. На политичком пазару своја божанства је одбацивао и то без икаквих последица; опрао би руке и окренуо се с истом ‘енергијом заблуде’ неком новом култу.”¹¹ Од човека, већ тада предводника доминантне српске елите у настајању

¹⁰ Latinka Perović (Beograd: DOMINANTNA I NEŽELJENA ELITA, DAN GRAF doo, 2022), str. 43-44, citirano prema: Radovan Zogović, memoari, Postajanje i postojanje, Matica srpska, Novi Sad, 1992.

¹¹ Mirko Kovač, DOBRICA ĆOSIĆ KOBNI OTAC NACIJE, *Peščanik*, 28. 4. 2009, videti u: <https://pescanik.net>